

این کتاب ششمین کتاب از سری اسلام پژوهشی انتشارات نگاه معاصر است که در ۲۲۰ صفحه همراه با کتاب نامه، نمایه و تصویر [۱۰ صفحه] به چاپ رسیده است. عنوان اصلی این کتاب (*Histoire de Thamoud*) از زبان فرانسه به فارسی برگردانده شده و همان گونه که نویسنده در مقدمه کتاب اظهار داشته است، ساختار کتاب بر اساس مطالبی است که از میان هزاران کتیبه رونویسی شده یا گرته برداری شده از صخره‌های سراسر عربستان استخراج شده است.

در این کتاب به مواردی همچون خاستگاه ثمود، آغاز مهاجرت آن‌ها، پراکندگی قوم‌ها، محل سکونت، حرفه‌ها، جنگ‌ها، روابط اجتماعی، وسایل جنگی، زبان، دین، مراسم دینی، معابد، خدایان برمی‌خوریم. در بخش نمایه‌های کتاب از شغل‌ها، خدایان و قبیله‌های ثمود نیز نام برده شده که نشان می‌دهد این تحقیق بیشتر به تک‌پژوهی مردم‌شناختی تشبیه است تا تاریخ و باستان‌شناسی.

این اثر ظاهراً نخستین کتابی است که دربارهٔ ثمود به زبان فارسی به چاپ رسیده است. برای ارتباط میان مطالبی که از سنگ نوشته‌ها استخراج شده و نیز توضیح برخی نام‌ها نویسنده پژوهش مفصلی انجام داد. او از حدود سی نشریه علمی و ۱۸۰ کتاب به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی سود جسته است.

نویسنده ابتدا آنچه را مؤلفان تاریخ درباره ثمود گفته‌اند، جمع‌آوری کرده است و سپس به گردآوری اطلاعات موجود در سنگ نگاشته‌های ثمودی پرداخته. پس از آن هزاران اسم خاص تجزیه و تحلیل شده، همچنین تصاویر حک شده تا حد ممکن مورد بررسی و شرح و تحلیل قرار گرفته است.

انتشار این کتاب، با آن که مطالبش پراکنده و ناقص است، قابل توجه است؛ نه فقط به این دلیل که در این زمینه، هنوز کاری جمعی صورت نگرفته است، بلکه به عنوان شروعی برای پژوهش‌هایی که در آینده صورت خواهد پذیرفت. یافته‌های جدید می‌تواند محدوده این کتاب را کامل و در مواردی تصحیح کند.

کتاب دارای پنج فصل است و در پایان چند بخش دیگر به آن افزوده شده. صورت خلاصه شده نام نشریات به کار برده شده در کتاب، سپس کتابنامه که با ۱۸۰ عنوان کتاب و مقاله در ده صفحه گنجانده شده، نمایه‌ها که در هشت بخش آمده است: نمایه‌های اشخاص، جای‌ها، خدایان و مجموعه خدایان، قبیله‌ها، حیوانات، شغل‌ها و نمایه عمومی. همان‌طور که گفته شد کتاب دارای پنج فصل است، عنوان فصل‌های کتاب عبارتند از: اعراب ثمودی در منابع تحاریخی؛ کنکاشی در قوم ثمود؛ ثمود و سنگ نگاشته‌های ثمودی؛ دین مردم ثمود؛ مجموعه خدایان.

در فصل اول، ابتدا به روایات تاریخی عربی پرداخته شده که به گفته ابوالفدا (ص ۱۶): «تاریخ ثمود به دلیل تعلق به گذشته‌ها، خارج از دسترس ماست.» با وجود این می‌دانیم که در اواسط سده پنجم میلادی، یعنی یک

ثمود؛ پژوهش باستان‌شناسانه سنگ-نگاشته‌های ثمودی / ون دن براندن، ترجمه سیدمحمدحسین مرعشی، تهران: نگاه معاصر، ۱۳۸۷.

سده پیش از تولد پیامبر اسلام، این قوم هنوز وجود داشته است. نویسنده پس از توضیحات ابوالفدا درباره مکان اولیه سکونت ثمودیان، متوجه قرآن می‌شود و به بررسی در آیاتی که درباره ثمود نازل شده می‌پردازد. آثار دیگری مانند تاریخ طبری، دایرةالمعارف بستانی و حتی به روایات و احادیثی که به ثمود مربوط می‌شود توجه شده است. روایات تاریخی آشور با نگاهی اجمالی به سالنامه‌های شاهان آشور قسمت عمده این بخش را شامل شده است. در بخش سوم به گفته‌ها و نوشته‌ها در متون کلاسیک مانند استرابون، دیودورس، بطلمیوس استناد شده تا قدرت نظامی ثمودیان را بازنمایی کند.

در سنگ نگاشته‌های غیر ثمودی به عنوان نخستین منبع کتیبه شناختی، نویسنده اظهار می‌دارد که کتیبه‌های غیر ثمودی داده‌های منابع تاریخی را تأیید می‌کنند. در بخش سنگ نگاشته‌های ثمودی، تاریخچه رمزخوانی متون ثمودی شرح داده می‌شود و ظاهراً ساختار جغرافیایی سنگ نگاشته‌ها اطلاعات منابع تاریخی را تأیید می‌کند. حدود سیزده هزار سنگ نگاشته‌ای که امروزه در اختیار محققان قرار دارد از تمامی مناطق عربستان شمالی و مرکزی به دست آمده است. عمر کتیبه‌شناسی ثمودی هنگام نوشتن کتاب حاضر، صدسال نبوده است. کتیبه‌های گرت‌برداری شده، برای نخستین بار نزدیک به پایان سده نوزدهم به دست محققان رسید و جست‌وجو برای یافتن سنگ-نگاشته‌های دیگر تا سال ۱۹۵۳ ادامه داشته است. بنابراین شاید بتوان گفت باستان‌شناسی ثمود از طریق کتیبه‌ها و سنگ نگاشته‌ها پژوهش تازه‌ای است.

در بخش دوم: کنکاشی در قوم ثمود، ابتدا واژه قبیله ثمود مورد انتقاد قرار می‌گیرد، زیرا با خواندن سنگ‌نگاشته‌های ثمودی ملاحظه شد که نویسندگان آن، خود را از قبیله‌های مختلف می‌دانند. بنابراین، نویسنده کتاب واژه ملت را برای ثمود مناسب‌تر از قبیله می‌داند. اما از طرفی این ملت یکپارچه نبود. وسعت سرزمین، فرهنگ بدوی، تفرق قبیله‌ها و خطرات خارجی مانع از ایجاد یک قدرت مرکزی می‌شد. پس از آن، منشأ ملت ثمود با توجه به متن‌های آشوری و سنگ‌نگاشته‌های سبایی بررسی می‌شود. در بخش پنجم این فصل سرانجام ثمود به عنوان یک سؤال مطرح می‌شود: در قرآن از ثمودیان به عنوان ملتی که مدت‌هاست از میان رفته‌اند یاد می‌شود. اگر روایات تاریخی عرب را بپذیریم، صفایی‌های ساکن طائف از فرزندان ثمود به شمار می‌روند، اما لامانس صحت این ادعا

را رد می‌کند. از این پس هیچ سخنی از آن‌ها نیست. ثمودیان پس از سیزده قرن حضور، ناگهان از صحنه تاریخ محو می‌شوند.

در فصل سوم ثمود و سنگ‌نگاشته‌ها بررسی می‌شود. اطلاعات به دست آمده از سنگ‌نگاشته، مربوط به موضوع‌های مختلفی است: محل سکونت، ظاهر، اسم‌های خاص، طبقات اجتماعی، موقعیت اجتماعی، حیوانات مورد استفاده، شکار، جنگ، حرفه‌ها، بیماری‌ها، تغذیه و آداب و رسوم مردم.

در فصل چهارم کتاب به اعتقادات مردم ثمود پرداخته می‌شود. نام، جنسیت و معابد خدایان، همچنین تجسم ذهنی ثمودیان از خدا، با توجه به سنگ‌نگاشته‌ها، مورد بررسی قرار می‌گیرد. آن‌گاه آیین پرستش در مناطق مختلف عربستان شرح داده می‌شود و در پایان ویژگی اختری خدایان ثمودی مشخص می‌گردد.

در فصل پنجم کتاب مجموعه خدایان ثمود معرفی می‌شوند. ابتدا شرحی درباره خدایان بی‌نام آورده می‌شود. پس از آن نام‌های خدایان به ترتیب الفبا آورده می‌شوند و به فراخور پژوهش‌هایی که درباره آن‌ها شده توضیحاتی آورده می‌شود. اسامی این خدایان به ترتیب ا، اب علی، اله، الی، آلت، لانت، اوام، احور، ام علی، ام عثت، اُثرت، بَرَقف جد، ذوالثری، دُثن، دوسهوی، هُبل، هادی، هیج، هلال، وده، وت (وتن)، حَجَر، حَول، حَلَم، خَارج، حَرَم سَم، طَنَنَت، یه، یغوث، یَرز، یَنع، کاهل (کهلن)، مَیس، مالک، مُنْضِح، مَنات، مناف، نهی، سَکن، سَمین، سَمَهت، سمیع، سین، سُقِیله، سَتار، ع، عطیر، عَم، عَس، عَوص، عَشْتَر، عُم، غمد، غوت، صَلَم، قَین، رحیم، راعت، رُضا، رَتَحی، رَتل، شمس، شعاع (شُعَت)، تُجور. |